

خسرو و امیر حسینی

بانک‌ها چگونه بنگاهدار شدند؟

سازی شدند و فسادهای گسترده نیز به تبع این کار ایجاد شد. دولت نیز که به بانک‌ها بدهی داشت به جای دیون خود به بانک‌ها شرکت‌ها را تحویل داد. از سوی دیگر، قوانین مربوط به اجرایی شدن وثیقه‌های بانکی، بسیاری از املاک را به مالکیت بانک‌ها در آورده است. این چنین بود که بانک‌ها به تدریج صاحب املاک و شرکت‌های بسیار زیادی شدند. همین اتفاق باعث شد سلامت مالی بانک‌ها به شدت خدشه‌دار شود و اعتماد عمومی بسیار پایینی در سطح جامعه نسبت به بانک‌ها و بانکداری به وجود آید.

طی سالیان گذشته، براساس آنچه بانک مرکزی اعلام کرده بانک‌های ایران حدود ۶۰۰ شرکت تاسیس کرده‌اند که برخی از آنها عملاً شرکت‌های هلدینگ هستند که سهام شرکت‌های بسیار بیشتری را تحت مالکیت خود دارند. از سوی دیگر، بسیاری از نهادهای عمومی کشور، دست به تاسیس بانک‌هایی زده‌اند و گردش مالی موسسات بزرگ دولتی یا نهادهای عمومی، از طریق همین بانک‌ها انجام می‌شود. بنابراین عملاً شبکه پیچیده‌ای از موسسات با گردش‌های پیچیده مالی به وجود آمده که باز و شفاف کردن آنها بسیار سخت خواهد بود. در همایش بزرگ طرح خروج از رکود که با حضور رئیس جمهور و وزیر اقتصاد دولت در سالن اجلاس سران برگزار شد، رئیس جمهور دست به انتقاد از بانک‌ها زد و گفت که بانک‌ها نباید بنگاهداری کنند. وزیر اقتصاد دولت نیز پس از رئیس جمهور بر این نکته پای فشردند. چند ماه پیش از اینکه همایش خروج از رکود برگزار شود، بانک مرکزی برنامه فشرده‌ای را برای تحت فشار گذاشتن بانک‌ها برای خروج از شرکت‌داری و بنگاهداری به اجرا گذاشته بود. اغلب می‌شد رئیس بانک مرکزی را در یک برنامه خبری یا در حاشیه دولت دید؛ در حالی که از بانک‌ها انتقاد می‌کند و به آنها هشدار می‌دهد که دست از بنگاهداری بردارند.

شهریور ماه امسال بود که بانک مرکزی فشار خود را روی بانک‌ها بیشتر کرد؛ بانک مرکزی برای بنگاهداری و شرکت‌داری بانک‌ها خط قرمز تعیین و اعلام کرد که حجم شرکت‌های بانک‌ها نباید بیش از ۴۰ درصد سرمایه آنها باشد. براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا و در چارچوب آیین‌نامه فصل سوم قانون مذکور، بانک‌ها می‌توانند با استفاده از عقود مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم، به سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌های موجود یا ایجاد شرکت جدید اقدام کنند، اما این میزان، نباید بیشتر از ۴۰ درصد سرمایه بانک‌ها باشد. بانک مرکزی اعلام کرده است که این سهم، در

سال گذشته، بانک‌ها به دلالت از ارزی تبدیل شدند؛ به طوری که انگار برای چنین روزهایی تاسیس شده بودند. او می‌گفت: «به محض اینکه اقتصاد با کاهش منابع ارزی روبه‌رو شد، همه به معامله ارز روی آوردند؛ به گونه‌ای که موسسات مالی و بانک‌های خصوصی که البته هیچ کدام خصوصی نیستند، وارد بازار شدند و این ادعا را می‌توان از نتایج مالی و سودهایی که از این بانک‌ها در سازمان بورس اعلام می‌شود، اثبات کرد.»

در خرداد ماه سال گذشته، سید ناصر موسوی لارگانی نماینده مردم فلاورجان و عضو کمیسیون اقتصادی مجلس نیز اعلام کرد که گزارش‌های محرمانه‌ای از تخلفات سیستم بانکی و ورود بانک‌ها در بازار ارز به این کمیسیون ارائه شده است. او گفت: «تخلف بانک‌ها و ورود به بازار واسطه‌گری و دلالتی بسیار روشن و محرز است و متأسفانه برخی فعالیت‌های اقتصادی بانک‌ها با وظایف آنها و ماهیت امور بانکی و بانکداری سنخیت ندارد. برخی بانک‌ها حتی در نوساناتی که در بازار ارز بود، دخیل بودند و اقدام به خرید و فروش ارز کردند و باعث بروز مشکلاتی در بازار ارز و اقتصاد کشور شدند.» با همه این حرف‌ها، بحران ارز تمام شد و با تمام فراز و نشیب‌هایش، بازار ارز دیگر جذباتی برای بانک‌ها ندارد. اما ماجرا بسیار وسیع‌تر از این است؛ طی سالیان سال، بانک‌ها شرکت‌های زیادی را برای خود خریده یا تاسیس کرده‌اند و عملاً وارد حوزه بنگاهداری شده‌اند.

اقتصاد ایران بانک محور است و این بانک‌ها هستند که سرمایه‌های لازم را برای تولید و بسیاری از مسائل اقتصادی دیگر در کشور تامین می‌کنند. برآوردها حاکی از آن است که ۸۰ درصد تامین سرمایه لازم برای کسب و کارها در ایران، از طریق بانک‌ها انجام می‌شود. اما نظام بانکی ایران در سال‌های اخیر با دو مشکل بزرگ مواجه شده است؛ معوقات بسیار بالای بانکی که حدود ۸۵ هزار میلیارد تومان است، بخش بزرگی از سرمایه بانک‌ها را دور از دسترس نگه داشته است. مشکل بعدی نیز بنگاهداری بانک‌هاست؛ یعنی به جای اینکه بانک‌ها به صاحبان کسب و کار تسهیلات بدهند تا فعالیت اقتصادی خود را شروع کنند یا ادامه دهند، خود دست به کار تاسیس کسب و کارها شده‌اند. مشکل این بود که در دولت گذشته، نرخ تورم از نرخ تسهیلات پیشی گرفت و بانک‌ها نتوانستند به مردم وام بدهند، چون عملاً به دلیل بالاتر بودن نرخ تورم از بهره وام، سرمایه خود را از دست می‌دادند و این برای بانک‌های تجاری بزرگ‌ترین خطر بود. بنابراین به دلیل ضرر و زیانی که به بانک‌ها وارد شد، آنها عملاً وارد حوزه‌هایی مثل ساختمان سازی، تجارت طلا و کشتی

موفقیت در خروج از رکود به شرط اصلاح نظام بانکی بانک‌های ایران به جز چند بانک مثل بانک توسعه صادرات یا بانک توسعه تعاون، بانک‌هایی هستند که در دست‌بندی بانک‌های «تجاری» جای می‌گیرند؛ شرکت‌های فعال در زمینه بانکداری در جهان امروز، به دو شاخه بزرگ بانک‌های تجاری (Commercial Bank) و بانک‌های سرمایه‌گذاری (Investment Bank) تقسیم می‌شوند. اغلب بانک‌های بزرگ جهان و نیز اکثر بانک‌های جهان، بانک‌های تجاری هستند که در آنها، مانند هر شرکت تجاری دیگر، سودآوری برای سهامداران مهم‌ترین هدف بانک است.

بانک تجاری یک موسسه مالی است که به کسب و کارها، سازمان‌ها و افراد، خدماتی را ارائه می‌کند. این خدمات همان قدر که شامل حساب‌های بانکی جاری، پس‌انداز و سپرده می‌شود، وام دادن به کسب و کارها را نیز در بر می‌گیرد. یک بانک تجاری، بانکی تعریف می‌شود که کسب و کار عمده آن پرداختن به حساب‌های بانکی و وام‌هاست. بانک‌های تجاری سود خود را از برداشتن موجودی حساب‌های پس‌انداز کوچک، کوتاه‌مدت و نقدشونده و تبدیل آنها به وام‌های بزرگ‌تر با سررسید طولانی‌تر، کسب می‌کنند. این تبدیل سرمایه، برای بانک‌های تجاری درآمد خالصی را تولید می‌کند.

اما به نظر می‌رسد که در ایران، به‌خصوص در طول سال‌های ۸۹ تا ۹۲، بسیاری از بانک‌ها وارد کسب و کار و شرکت‌داری شده‌اند؛ بانک‌ها حتی پا را از شرکت‌داری هم فراتر گذاشتند و کارشان در بنگاه‌های تاریخی اقتصاد ایران، به پس‌انداز دلار برای روز مبادا هم رسید؛ در اسفند ماه سال ۱۳۹۰ که نرخ ارز بالا رفت و تا تابستان سال ۱۳۹۱ این روند ادامه داشت، از همان اولین روزهای بحران ارزی، مردم شتابان به صرافی‌ها و بانک‌ها مراجعه می‌کردند تا با خرید دلار و یورو، از کاهش پولی که در دست دارند و آب رفتن سرمایه‌های خود جلوگیری کنند. بانک‌ها نیز با همان عطش، دست به همین کار زدند؛ آنها نیز دست به کار شده بودند تا هر چه می‌توانند ارز بخرند و عملاً شروع به ذخیره ارزی کرده بودند. بانک‌ها بسیار بیشتر از مردم پول و نقدینگی در اختیار داشتند و همین مسئله باعث شده بود که خرید ارز به وسیله آنها، بیش از ارزهای خانگی، در قیمت دلار تاثیر داشته باشد و بعدها، مسئولان و کارشناسان اقتصادی، همین بانک‌ها را یکی از مقصرهای بحران ارزی دانستند. برای نمونه، درست یک سال پیش، عباس شاکری رئیس دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی، با دلخوری در یک سخنرانی می‌گفت که «در بحران‌های ارزی در طول بیش از یک

حال حاضر بیش از نیمی از سرمایه بانک‌هاست. بانک مرکزی ابتدا به بانک‌ها هشدار داد که باید سهم خود را از بنگاه‌های کشور کاهش دهند، سپس به بانک‌ها مهلت داد تا ظرف ۱۵ روز فهرست شرکت‌هایی را که مستقیم و غیرمستقیم اداره می‌کنند به این بانک تحویل دهند. بعدتر نیز مهلت سه ساله‌ای تعیین شد که تا آن زمان، بانک‌ها سرمایه خود را از بنگاه‌های اقتصادی بیرون بکشند. بانک مرکزی حتی فشار را بیشتر کرد و گفت که اسامی شرکت‌های زیرمجموعه بانک‌ها را اعلام خواهد کرد، اما این تهدید عملی نشد. البته در آن سوی ماجرا، بانک‌ها نیز استدلال‌هایی برای بنگاهداری خود داشتند و می‌گفتند که بسیاری از بنگاه‌هایشان را دولت بابت رد دیون به آنها داده است. برای نمونه، عبدالناصر همتی رئیس بانک ملی که هلدینگ سرمایه‌گذاری بانک ملی زیرمجموعه آن است، اواخر شهریور ماه امسال در یک برنامه تلویزیونی حاضر شد و گفت: «وضع کنونی بانک‌ها به علت سیاست‌ها و دستورات تکلیفی است که طی سالیان گذشته اعمال شده و عملاً بانک‌ها را از تصمیم‌گیری به عنوان یک بنگاه اقتصادی خارج کرد. بنگاهداری بانک‌ها ناشی از مجموعه‌ای از سیاست‌های تکلیفی بوده است. برای مثال به بانک ملی بنگاه‌هایی از طرف دولت به عنوان رد دیون یا تکلیف برای سرمایه‌گذاری داده شده که حجم زیادی را شامل می‌شود. حتی فروش برخی از اینها هم محال است، مثل توسعه نیشکر و صنایع جانبی آن که ۸۰ درصد سهام آن متعلق به بانک ملی و صادرات است و قیمت آن ۹ هزار میلیارد تومان است که با بازدهی آن قابل فروش نیست.» همتی که رئیس شورای هماهنگی بانک‌های دولتی هم است، گفت: «ما دو کارخانه را طی سال‌های گذشته بر مبنای سیاست‌های واگذاری واگذار کردیم که به علت ناتوانی در اداره مشکلات کارگری و مشکلات اجتماعی آن، به خود ما برمی‌گردد و مجبوریم در آنها هزینه و کنترل کنیم. ما قبول داریم برخی جاها تخلف شده است و اصولاً وظیفه بانک‌ها، بنگاهداری نیست.»

فعالیت‌های موجود در سبد بانک پاسارگاد است؛ شرکت خدمات پشتیبان پاسارگاد آریان، به این کار می‌پردازد. همچنین شرکت‌های سامان ساخت آریان، شرکت فناوری اطلاعات و ارتباطات پاسارگاد آریان، شرکت بیمه پاسارگاد، شرکت مدیریت بازرگانی آینده نگر پاسارگاد، شرکت تامین آتیه سرمایه‌انسانی پاسارگاد و شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران نیز از جمله شرکت‌های دیگر بانک پاسارگاد به حساب می‌آیند. چنین فهرست‌های بلندبالایی بوده است که بانک مرکزی را وادار کرده به سرعت به ماجرای بنگاهداری بانک‌ها بپردازد و با فشاری که به بانک‌ها می‌آورد، تلاش کند سرمایه‌های آنها را آزاد کند تا این سرمایه‌ها به سوی فعالیت‌های اقتصادی خارج از بانک‌ها سوق داده شوند و رکود اقتصادی حاکم بر بازار و صنعت ایران را رفع کنند. هر چند تاکنون بانک‌ها در مسائل مختلفی مانند اجرای نرخ سود سپرده بانکی از دستورات و بخشنامه‌های بانک مرکزی سر باز زده‌اند، اما شواهد نشان می‌دهد که اگر سیاست‌ها در حل این مشکل درست و دقیق تدوین شود و بانک مرکزی به استقلال لازم خود دست یابد، می‌توان این مشکل را از پیش رو برداشت. بیش از دو دهه است که بانک‌ها به سمت بنگاهداری روی آورده‌اند و باید پذیرفت که خروج بانک‌ها از این موضوع نیز زمانبر خواهد بود.

شمارش آنها نیز زمان زیادی صرف می‌کند، از میان آنها می‌توان به شرکت سرمایه‌گذاری پارس آریان، لیزینگ ماشین‌آلات و تجهیزات پاسارگاد، مدبران ساخت آریان، توسعه تجارت اندیشه نگر پاسارگاد، توسعه انبوه سازی پاسارگاد، خدمات فناوری نوآور پاسارگاد، مبنای خاورمیانه، گسترش بازرگانی بین‌المللی گروه پاسارگاد، ساختمان و شهرسازی هشتم، تدبیرگران پاسارگاد و شرکت هلدینگ توسعه معادن و صنایع معدنی خاورمیانه (میدکو) اشاره کرد. میدکو خود دارای شرکت‌های زیادی است که عبارتند از: شرکت فولاد سیرجان ایرانیان، شرکت فولاد زرنده ایرانیان، شرکت مهندسی معیار صنعت خاورمیانه، شرکت بازرگانی آفتاب درخشان خاورمیانه، شرکت بابک مس ایرانیان، شرکت فولاد بوتیای ایرانیان، شرکت فروسیلیس غرب پارس، شرکت کاراوران صنعت خاورمیانه، شرکت فراوران ذغال سنگ پادانا، شرکت GMI Project Ltd، شرکت ساختمانی گسترش و نوسازی صنایع ایرانیان مانا. فعالیت‌های شرکت‌های وابسته به بانک پاسارگاد تنها به بخش ساختمان سازی، صنعت و معدن ختم نشده است، بلکه این شرکت‌ها پا را فراتر نهاده و وارد حوزه انرژی نیز شده‌اند؛ شرکت گسترش انرژی پاسارگاد یکی از این شرکت‌هاست. خدمات‌رسانی نیز یکی از

اما مسئله این است که بسیاری از بنگاه‌هایی که در بانک‌های خصوصی و حتی دولتی فعالیت می‌کنند، عملاً شرکت‌هایی هستند که خود بانک‌ها آنها را تأسیس کرده‌اند تا منافع کل مجموعه را بیشتر کنند. شهریور ماه امسال که بحث بر سر بنگاهداری بانک‌ها بسیار بالا گرفته بود، وب سایت خبرآنلاین، گزارش مسوولی منتشر کرد که در آن به شرکت‌های زیرمجموعه بانک‌ها پرداخته و اطلاعات آن را از وب سایت رسمی بانک‌ها کسب کرده بود. برای نمونه، در این گزارش آمده بود که شرکت تجارت الکترونیک پارس‌سیان، شرکت تامین خدمات سیستم‌های کاربردی کاسپین، شرکت لیزینگ پارس‌سیان، شرکت سرمایه‌گذاری پارس‌سیان، شرکت بیمه پارس‌سیان، شرکت کارگزاری پارس‌سیان، شرکت صرافی پارس‌سیان، شرکت خدمات بیمه‌ای امین پارس‌سیان، شرکت خدمات مشاور خرد پیروز، شرکت تامین اندیش پارس، شرکت صبا تامین پارس‌سیان، شرکت تامین سرمایه لوتوس پارس‌سیان، شرکت یاری رسان پارس‌سیان، شرکت صندوق قرض الحسنه پارس‌سیان و صندوق سرمایه‌گذاری لوتوس پارس‌سیان، از جمله شرکت‌هایی هستند که مالکیت آنها را بانک پارس‌سیان در اختیار دارد. اما بانک پارس‌سیان تنها بانک خصوصی یا دولتی در این زمینه نیست، شرکت‌های بانک پاسارگاد به قدری زیادند که حتی